

УДК 930.253(44):94(477+44)“1926”

О. С. КУЧЕРУК*

НОВІ ДОКУМЕНТИ У СПРАВІ ЗАГИБЕЛІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Вперше публікуються документи з Архіву префектури поліції (м. Ле-Пре-Сен-Жерве, Франція) щодо вбивства Голови Директорії УНР С. Петлюри та його розслідування. Введення їх до наукового обігу дозволяє уточнити підготовку, обставини та осіб, причетних до терористичного акту.

Ключові слова: С. Петлюра; С. Шварцбард; українська еміграція; українсько-єврейські стосунки; тероризм.

Дослідники трагічної загибелі Голови Директорії УНР Симона Петлюри основну увагу зосереджують на судовому процесі над убивцею Самуїлом Шварцбардом, розглядаючи переважно публікації в пресі українською мовою, менше французькою, а також пізніші публікації з категорії публіцистики. У той же час до сьогодні немає перекладу українською мовою протоколів судового процесу, документів кримінальної справи тощо. Поза увагою залишаються документи спецслужб Франції.

Нам вдалося розшукати групу нових документів, не опублікованих і не залучених дослідниками безпосередньо. Це – документи з архіву моргу лікарні Шаріте (L'hôpital de la Charité de Paris) у Парижі та окрема поліційна кримінальна справа по факту убивства С. Шварцбардом С. Петлюри. Зберігаються документи у французькій державній установі – Архіві префектури поліції (Archives de la Préfecture de police), розташованій неподалік Парижу у містечку Ле-Пре-Сен-Жерве (округ Бобіньї департаменту Сена-Сен-Дені)¹. У цьому архіві відклалися документи відділів поліції Парижу, його околиць та департаменту Сена. Згідно з французьким законодавством архіви судового характеру закриті для вільного доступу протягом 75 років, а решта документів – від 25 до 50 років.

Лікарня Шаріте нині не існує, але її архів (власне архів моргу) зберігається в Архіві префектури поліції. Лікарня Шаріте в Парижі діяла з 1602 р. до 1935 р., нині на її місці – новий комплекс будівель медичної академії. 1943 р. колишня каплиця лікарні перетворена на собор Св. Володимира Української греко-католицької церкви (вул. Сант Пер, 51). У приміщенні установлено дві пам'ятні таблиці (українською і французькою мовами), на яких сказано, що тут 25 травня 1926 р. помер смертельно поранений С. Петлюра.

---

* *Кучерук Олександр Сергійович* – кандидат історичних наук, завідувач Філії Національного музею історії України – Музею Української революції 1917–1921 рр.

Реєстраційні книги моргу лікарні Шаріте – це книги альбомного типу, з сіткою, нанесеною друкарським способом, що заповнювалася чорнилом від руки. Нумерація томів – наскрізна, а кожен том має свою внутрішню нумерацію записів. У т. 106 за травень 1926 р., на розвороті с. 102, під № 736 вписано прізвище померлого у лікарні С. Петлюри.

Кримінальна справа вбивства С. Шварцбардом С. Петлюри має номер S 2.173, серія ВА (історія), відділ префектури, період 186–1979 рр. Принагідно зауважимо, що система архівування і фондоутворення Франції помітно відрізняється від нашої.

Всього у справі 87 нумерованих аркушів (підрахунок наш). Справа складається з рапортів, листів-доручень, стандартних реєстраційних карток окремих осіб, також кількох додаткових документів. Документи вкладені (вони не зшиті) в картонну палітурку, що зберігається в картонній коробці разом з іншими справами. Усі документи, окрім реєстраційних карток, написані чорнилом (у більшості випадків – з обох боків аркуша) досить розбірливо, крім підписів та додаткових сигнатур. Особливістю є те, що у правому верхньому куті наявний відтиск штампу чорного кольору абрєвіатури В. S., по лівому краю тексту повздовж нанесено номер справи, інколи він дублюється на друкарській машинці. Документи, зберігаючи загальну схему, створені досить довільно. Найраніший документ у кримінальній справі S 2.173 датується 2 червня 1926 р. (через кілька днів після скоєння злочину), останній – 15 жовтня 1927 р. (за три дні до початку судового процесу).

Папір документів (крім реєстраційних карток) – звичайний письмовий нестандартизований, форматом менший, ніж А4. Реєстраційні картки – різного кольору на тонкому картоні з друкарською сіткою, формат близький до формату поштових листівок, заповнені різними почерками та чорнилами.

На обкладинці справи S 2.173 вказано прізвище звинуваченого, дата народження та його домашня адреса, прізвище жертви з місцем і датою народження, домашньою адресою, а також вказано місце вчинення злочину та спосіб убивства.

Для публікації зі справи нами вибрано документи, що містять важливу інформацію стосовно фігурантів та ілюструють процес розслідування. Опушено реєстраційні картки (С. Петлюра, О. Шульгин, В. Барановський, Р. Шварцбард, С. Шварцбард) та документи, що дублюються за змістом або мають суто службовий характер і не містять важливої інформації.

Найінформативнішим серед документів справи S 2.173 є рапорт від 3 червня 1926 р. Поліція не відразу змогла розібратися у попередніх плутаних свідченнях С. Шварцбарда, починаючи від його імені, прізвища та місця народження. Єврейські прізвище та ім'я вбивці французам не завжди вдавалося передавати коректно, складалося небезпідставне враження, що С. Шварцбард навмисне вносить плутанину, змішуючи свої біографічні дані з біографічними даними свого старшого брата.

Цікавим є протокол від 11 березня 1927 р. У день скоєння злочину С. Шварцбард надіслав дружині пневматичною поштою короткого листа (телеграму) з поясненням свого вчинку. Час відправлення листа дозволяв поліції гадати, що С. Шварцбард не міг у час відправлення листа бути на пошті, підозрюючи, що відправником була інша особа, тобто мова йшла не про дії однієї людини, а про організовану акцію.

Документи публікуються вперше. За допомогу в їх отриманні та перекладі українською мовою автор публікації складає щиру подяку С. Гетцу – французькому громадянину українського походження, професійному перекладачеві, члену Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) в Європі.

№ 1

Запис у реєстраційній книзі моргу лікарні Шаріте в Парижі

№	Дата	Час	Прізвище	Стать	Вік	Стан	Місце народження	Професія	Адреса, місто	Округ, департамент	Одяг і речі
738	26	15.00	Петлюра Симон	Чол.	47	Одружений	Київ (Росія)	Без професії	7, вулиця Тенар	5-й округ	Немає

№ 2

Обкладинка справи S 2.173 про вбивство С. Петлюри С. Шварцбардом

Звинувачений: Шварцбард Самуель
Соломон 30 вересня 1886
82, бульвар Менільмонтан

Причина смерті	Час після смерті	Ймовірна причина смерті	Походження інформації	Місце де виявлено тіло	Розтин	Час поховання	Фотографія	Примітки
Вогнепальна зброя	Кілька годин	Убивство	Нотр Дам де Шо	Ля Шаріте	27 травня д-р Поль, п. Пер	30 травня	-	Акт видачі тіла направлено до 5-го округу

Жертва: Петлюра Симон
10. 5. 1879
Київ
17, вулиця де Сомеран
Вбивство скоєно: 30, бульвар Сен-Мішель
пострілом із пістолета.

№ 3**Поліційний рапорт із загальними даними
про С. Шварцбарда і С. Петлюру***2 червня 1926 р., Париж*

(Цей рапорт підготовлено на доручення п. Пера)

Рапорт.

Названий Шварцбард Саломон-Самуель народився 20 вересня 1886 р. в Смоленську (Росія), (але не 1888, що є роком народження депортованого з Франції його брата Самуеля), батьки Борух і Мая Вейнберг, французьке громадянство він отримав через натуралізацію.

Одружився 21 серпня 1914 р. в Парижі (5-й округ) з Хіндою Рендер, 1886 р. народження, що народилася в Одесі (Росія), батьки – Хаїм і Моха Штайнберг.

Від шлюбу дітей немає.

Подружжя Шварцбард були натуралізовані у Франції Декретом від 16 січня 1925 р. № 12495х23, що опублікований в “Журнал офісьель” від 27 січня того ж року.

Звинувачений мешкає у Франції з 1911 р.

Як російський громадянин, він повідомив поліцію про свою адресу 18 лютого 1914 р., зареєстрований під № 3579 на стор. 50, згодом 6 липня 1921 року йому видано тимчасовий внутрішній паспорт з правом пересування № 1217.689, (цей паспорт у нього забрали, коли він отримав французьке громадянство).

У кінці серпня 1914 р. завербувався добровольцем у 2-й іноземний полк, 1 березня 1916 р. отримав поранення на французькому фронті і у період від 1 до 25 травня 1920 р. пройшов демобілізацію 3-ю демобілізаційною комісією департаменту Сена.

З 1 квітня 1926 р. він мешкає за адресою: 82, бульвар Доменільмонтан в Парижі 20-й округ, проживає з дружиною в кімнаті з річною орендою приблизно 650 франків.

До того часу від 1920 р. він мешкав разом із дружиною за адресою: 20, паж де ля Фолі Реньйо у Парижі (11-й округ), за цією адресою вони займали помешкання, що коштувало 500 франків за рік, яке оплачувалося регулярно.

Він працював годинником, володів крамницею приблизно протягом 6 років за адресою: 82, бульвар Де Менінмонтан з річною орендою приміщення 1350 франків, працював, обслуговуючи інших людей.

Отримані інформації за цими двома адресами характеризують його позитивно у всіх відношеннях. Він мав добру поведінку і вів моральний спосіб життя. Також пан Шварцбард характеризується як старанний і відповідальний працівник.

За вказаними двома адресами його дуже рідко відвідували гості із співвітчизників. Про його зв'язки, коло спілкування і діяльність, крім сказаного, нічого не відомо. (Те, що він вчинив, ошелешило його оточення).

Він не помічений у порушеннях закону. Те ж можна сказати про його дружину.

Декрет про депортацію, який згадується в іншому документі, стосується не його, а його брата Самуеля, який народився 30 квітня 1889 р. у Смоленську,

якого депортовано за політичну пропаганду декретом міністерства внутрішніх справ від 25 березня 1919 р., з яким він був ознайомлений 3 квітня. Досить часто плутають цих двох братів, бо вони мають однакове ім'я, він чи помилково, чи навмисне вживав дату народження свого брата – 1888 р. замість правдивого 1886 р.

Звинуваченого знають у префектурі поліції з тих причин, про які згадувалося. Особисто його ніколи не затримували за пропаганду.

* * *

Пан Петлюра, вказаний Симон Петлюра, який народився 10 травня 1879 р. у Києві (Росія), батьки – Василь і Ольга Марченко, жертва вказаного Соломона Шварцбарда мав російське громадянство.

Він одружився 27 червня 1910 р. у Москві (Росія) із співвітчизницею Більською чи Бельською Ольгою, яка народилася 30 грудня 1885 р. у Прилуках (Росія) від Степана і Софії Биковської.

Від шлюбу 11 листопада 1911 р. у Москві (Росія) народилася дочка Лариса.

У Франції він мешкав від 16 жовтня 1924 р., він приїхав, за його словами, з своєї батьківщини.

Як російський громадянин, щойно прибувши до Парижу, зареєструвався у префектурі поліції та отримав 7 грудня 1924 р. тимчасовий внутрішній паспорт під № 2.084.071.

На час вбивства 25 травня він мешкав з 28 березня 1925 р. в готелі за адресою: 7, вулиця Тенар, де займав мебльовану кімнату з місячною орендною платою 300 франків, що її регулярно сплачував. Його дружина і дочка, які приїхали до нього 20 серпня 1925 р., займають суміжну кімнату з місячною платнею 350 франків. До того часу вказаний пан Петлюра мешкав з 23 грудня 1924 р. до 23 березня 1925 р. в готелі за адресою: 192, авеню Доменіль, а до того від приїзду до Парижу за адресою: 27, Бельгран (20-й округ).

За цими двома адресами нічого про нього не пам'ятають. Власник готелю і консьерж будинку 27, вулиця Бельгран, його не знали.

Свідчення, зібрані за його останньою адресою позитивні у всіх відношеннях. Він мав добру поведінку і моральний спосіб життя, нічим не привертав уваги оточення.

Невідомо звідки він отримував засоби для існування. Здається він мав особисті доходи. Він дуже рідко приймав гостей у своєму приміщенні. Його зв'язки і дії невідомі, інформації про нього у поліції немає.

* * *

Додаткове розслідування дій, в яких звинувачують пана Соломона Шварцбарда, не дали результату. Співучасників звинуваченого не виявлено.

Зібрані інформації після вчинення злочину, особливо паном комісаром поліції району Одеон, свідчать, що вище названий каже правду, коли заявляє, що діяв сам із власної ініціативи.

Спеціальне доручення додається.

[Підпис нерозбірливий]

№ 4**Доручення поліції у справі розслідування
вбивства С. Петлюри С. Шварцбардом**

Трибунал
департаменту
Сена

Доручення від слідчого судді при
трибуналі департаменту Сена пана Пера

У зв'язку з розслідуванням справи Шварцбарда, звинуваченого у навмисному вбивстві, даємо спеціальне доручення панам комісарам поліції ретельно дослідити моральний стан і звички звинуваченого.

Шварцбард мешкав від 1910 р. за адресами: 22, вулиця Мерлін, 154, вулиця де Тампль і 23, вулиця де Вертю. Він працював по порядку: у панів Моте за адресою: 50, вулиця де Бонді і в майстерні братів Вено – 132, вулиця дю Тампль.

Париж. 23 грудня 1926 р.
Слідчий суддя *Пер.*

№ 5**Рапорт про виконання доручення слідчого судді
трибуналу департаменту Сена від 25 грудня 1926 р.**

28 грудня 1926 р., Париж
Панові Перу
у справі Шварцбарда

Рапорт.

Вказаного Шварцбарда Соломона-Самуеля, народжений 30 вересня 1886 р. у Смоленську (Росія), батьки – Борух і Вейнберг Мая, годинникаря, про якого йдеться в доданому дорученні, ніхто не пам'ятає за адресами, де за його словами він мешкав у Парижі, починаючи з 1910 року: 22, вулиця Мерлін, 154 вулиця дю Тампль, 23, вулиця де Вертю.

За адресою: 22, вулиця Мерлін знаходиться занедбаний будинок, на першому поверсі якого розташована деревообробна майстерня. Власник майстерні, що є також власником будинку, заявив, що він ніколи не знав квартиранта під іменем звинуваченого і що людина з пред'явленої поліційної світлини йому зовсім не відома.

Консьержі будинків: 23, вулиця де Вертю і 154, вулиця дю Тампль, які працюють там по кілька років, вказали, що Шварцбард ніколи не мешкав за цими адресами. Вони чули про російського підданого, який начебто жив до їх приходу в цих будинках, але вони не знають, чи мова йде про звинуваченого і не можуть сказати про нього нічого.

Підприємство, де Шварцбард, за його ж словами працював, немає по вулиці 60, де Бонді в Парижі, ні в околиці. Встановлено, що цього підприємства немає в офіційному комерційному реєстрі.

Зроблено перевірку в майстерні Фісо і Кошо, а також братів Вино за адресою: 132, 134 вулиця ді Темпл в Парижі. Керівник майстерні повідомив, що звинувачений працював там приблизно півроку, наскільки він пам'ятає – до початку війни. Одразу з початком війни він начебто пробував повернутися на батьківщину, але не зміг того зробити і тоді записався добровольцем в Іноземний легіон. В час війни і в час тимчасової відпустки, пов'язаної з наслідками поранення, отриманого на фронті, він деякий час знову працював у майстерні братів Вино і нібито звільнився після крадіжки його інструментів.

Вказаний Шварцбард залишив у цій майстерні тільки добрі спогади. Нічого в його діях не було такого, що б вказувало на агресивність.

Про всяк випадок, в разі виявиться потрібно, повідомляю, що вказаний був предметом рапорту служби розшуку від 3 червня 1926 р. у зв'язку з дорученням пана слідчого судді від 29 травня того ж року.

Підпис: *Горе.*

№ 6

Доручення слідчого судді трибуналу департаменту Сена і текст телеграми С. Шварцбарда до дружини

11 березня 1927 р., Париж

Владі
[департаменту] Сена

Доручення від слідчого судді пана Пет до трибуналу департаменту Сена

У зв'язку з розслідуванням справи ув'язненого Шварцбарда, якого звинувачують у навмисному вбивстві пана Петлюри, доручаємо усім поліцейським комісарам установити час, коли вказаний Шварцбард послав з поштового відділення телеграму пневматичною поштою, установити, зробив він це до чи після злочину.

Париж, 11 березня 1927 р.

Підпис: *Пер.*

Переклад тексту телеграми, надісланої паном Шварцбардом (годинникар) на адресу 82, бульвар Деменільмонтан*:

“Моя дорога Анна!⁶ Виконуючи обов'язок нашого бідного народу я помшусь за усі погроми, за кров, за сором беззахисних євреїв. Петлюра винний перед нашим народом, він повинен заплатити своєю кров'ю. Щодо тебе, веди себе мужньо як героїня. Я ніколи не забуду тебе, якщо ти будеш відважною. Я нікого не виню, я сам винний, але я не можу жити не помстившись за цю велику кривду. Твій ...

Хай Бог береже**

* Печатки відправлення з поштового відділення мають такі надписи: Париж 113, 25. 5. 26, 14 год. 35 хв.; друга печатка: Париж 65, бульвар де Ролешуар 25. 5. 26, 15 год. 30 хв.; на третій печатці: Париж 65, авеню де ля Републік 25. 5. 26, 17 год. 25 хв.

** Тут текст закінчується (нотатка перекладача).

№ 7

Рапорт про обставини і час відправки С. Шварцбардом телеграми дружині у день вбивства ним С. Петлюри

17 червня 1927 р., Париж
Додається на прохання пана Пера
у справі Шварцбарда

Рапорт.

Керівник поштового відділення № 113 на площі Отель де Віль, опитаний у зв'язку з дорученням, яке додається⁷, сказав, що час подачі телеграми пневматичною поштою⁸, надісланої Шварцбардом до дружини з точністю до п'яти хвилин засвідчує відтиск печатки на двох наклеєних марках – 14 год. 35 хв.

Він пояснив, що ця печатка була поставлена з допомогою компостера, де часові позначки змінюються що п'ять хвилин.

В комісаріаті поліції району Одеон, куди одразу після скоєного, повели звинуваченого Шварцбарда, інспектор, який сам обшукав звинуваченого, помітив, що при ньому не було телеграми, про яку йде мова. Цю телеграму знайшли тільки в час обшуку, яку зроблено за місцем проживання [Шварцбарда] за адресою: 82, бульвар Деменмонтар в Парижі.

Оскільки злочин, в якому звинувачують пана Шварцбарда, був скоєний приблизно 14-ої години між 10–15 хвилинами, здається неможливим, щоб телеграма, яку надіслав вбивця своїй дружині, була відправлена близько 14 год. 35 хв. із поштового відділення № 113 на площі Отель де Віль.

Це не має пояснення, тут варто запитати, чи не є це просто помилкою поштаря.

Поштар того відділення, якого спеціально допитали, сказав, що йому здається таке неможливим, оскільки службовець, який отримує пневматичні телеграми, має змінювати [на компостері] цифри що п'ять хвилин. Якщо допустити, що зазначений службовець помилився, коли він міняв цифри, і що він поставив цифру 14 замість 13, то це дозволить вирішити проблему. Неможливо визначити, як було насправді і жодного іншого пояснення не вдалося найти.

Належні документи додаються⁹.

Підпис: *Горе*

¹ Archives de la Préfecture de police (Архів префектури поліції). URL: <http://www.prefecturedepolice.interieur.gouv.fr/Nous-connaître/Services-et-missions/Service-de-la-memoire-et-des-affaires-culturelles/Les-archives-de-la-prefecture-de-police> (дата звернення 22. 02. 2017).

² Не точно, правильно Ісаак Шварцбурд і Хая Вайнберг.

³ Хінда (Інда) Рендер була дрююродною сестрою С. Шварцбарда.

⁴ “Journal officiel de la République française” – офіційна газета, що публікує закони, постанови, накази, офіційні заяви тощо. Опублікування відповідного документу надає йому чинності.

⁵ Йдеться про Французький іноземний легіон (фр. Légion étrangère) в складі збройних сил Франції, що існує з 1831 р., комплектується з іноземців, зокрема брав

участь у Першій світовій війні. С. Шварцбард служив у 2-му піхотному полку Іноземного легіону.

⁶ Так перекладач передав ім'я дружини С. Шварцбарда – Хінди (Інда).

⁷ Йдеться про документ № 5.

⁸ Пневматична пошта – система переміщення документів і дрібних предметів струменем повітря по трубопроводах. В Парижі така пошта мала досить розгалужену мережу, відправлення проводилося з загальних поштових відділень. Остаточно перестала функціонувати 1984 р. Нині локальні мережі пневматичної пошти діють на залізниці, банках, торгових центрах, підприємствах тощо.

⁹ Документи у справі відсутні.

The documents of the Archives of the Prefecture of Police (Le Pré-Saint-Gervais, France) on the murder of the Chairman of the Directory of the UNR S. Petliura and its investigation are published for the first time. Putting them into scientific circulation helps to clarify the prepreparing, circumstances and persons involved in the terrorist act.

Key words: S. Petliura; S. Schwartzbard; the Ukrainian emigration; Ukrainian-Jewish relations; the terrorism.